

DİN DİLİ DİNÎ DİL AYRIMI*

Ali YILDIRIM*

Öz

Peygamberler aracılığıyla insanlığa iletilen, Tanrı'nın emir ve yasaklarını ihtiva eden ve insan hayatının tüm yönlerini kapsayan vahyin, ilahi bir vasıf taşıyor olması, bu dili kutsallaştıran en temel özelliğidir. Bu süreç Tanrı, peygamber ve insan arasında büyük ölçüde tek yönlü olmakla birlikte bir iletişim biçimini tasvir etmektedir. Her iletişimin kullandığı bir dil vardır ve bu anlamda burada gerçekleşen iletişim biçiminin, din dili olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Vahye muhatap olan insan, yaşantısına katılan dini anlam ile söylem ve eylemlerine dini bir hüviyet yüklemektedir. Dinin dil üzerine etkisini ortaya koymak ve söylemin niteliğini açıklamak anlamında daha doğru bir kullanıma işaret etmek açısından burada ortaya çıkan dili ise dini dil olarak ifade etmek uygun görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din Dili, Dini Dil, Yaşayan Dil, Mantıkçı Pozitivizm.

THE SEPARATION OF "RELIGIOUS LANGUAGE" AND "LANGUAGE OF RELIGION"

Abstract

Transmitted to humans through the prophets, containing the orders and prohibitions of God, and the revelation that covers all aspects of human life is a divine qualities carry this language sanctify the most basic features. This process amongst God, Prophet and human, but is substantially unidirectional illustrates a communication form. There is a language used by each communication. In this sense, the place where the communication form, we think that should be considered in religious language. Revelation addressed to the people, it is to install a religious identity discourse and action by participating in the religious sense of life. The meaning of reveals the influence of language and explain the nature of the discourse of religion, the terms points to a more correct use of the language appeared here seems to be appropriate to express a religious language.

Key Words: Religious Language, Language of Religion, Living Language, Logical Positivism.

GİRİŞ

Dil, bilinçli olarak meydana getirilmiş toplumsallaşmış bir semboller sistemidir (Öner, 2013: 74) ve dilin yapısını büyük ölçüde aynı coğrafyayı paylaşan insanların inanç, ihtiyaç ve kültürel ortak noktaları belirler. İnsanların rutin yaşam koşulları

* Makale Geliş Tarihi: 24.04.2016. Yayın Kabul Tarihi: 27.05.2016.

* Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü.
E-posta: ali.yildirim26@gop.edu.tr.

onların günlük konuşma dillerini meydana getirdiği gibi, inanç dünyalarını yansıtan ilahi emirler, ibadetler, ritüeller ve semboller de zamanla dinî bir söylemin ve dinî bir literatürün oluşmasını sağlar. Bu dil, başlangıçta taklide dayalı olmakla birlikte zamanla insanın zihin dünyasına nüfuz ederek onun tüm hayatına şekil ve yön verebilen etken bir güç haline gelebilir. Öyle ki insan, aldığı nefesten, aklından geçen her niyetten, meşgul olduğu işlerden ve sosyal ilişkilerinden bu dilin etkilerini soyutlayamaz. İnsan hayatına bu derece nüfuz edebilen bir olgu olarak dini dilin gücünün kaynağı ve doğrulanabilirliğine dair yapılacak tespitler konunun pratik ve metafizik boyutlarının ortaya konması açısından önemli ipuçları verebilir.

Öncelikle dini dilin yapısı ile ilgili ortaya konacak kapsayıcı bir tanım bu dilin fonksiyonlarını dışarıda bırakmamak adına önemli bir işlev görebilir. Ancak ortaya konacak herhangi bir tanım bu dil için belli sınırlar çizmek maksadı taşıyacak olursa dini dilin anlamını daraltmak durumunda kalabilecektir. O halde dini dilin kullanımı için belirlenmiş bir takım kurallardan söz edilebilir mi? Dini dilin kullanımı belli zaman ve mekânlarla mı sınırlıdır? Dilin, dini olması yalnızca dini bir konudan bahsederken mi gündeme gelmektedir? Ya da yalnızca dindar mı dini dili kullanır? Bu sorulara vereceğimiz her tür olumlu cevap dini dili bir tür indirgeme ve kısıtlama ile karşı karşıya getirecektir. Zira bu dilin kullanımının yalnızca dinsel bir faaliyet olarak algılanması o dilin yalnızca belli saatlerde bir camiye ya da bir kiliseye hapsedilmesine neden olabilir.

Diğer taraftan dindar olmayan fakat dini bir konudan bahseden bir kimsenin kullandığı dilin de dini bir dil olup olmaması tartışma konusu edilebilir. Bu noktada dini hayata dair herhangi bir tecrübesi bulunmayan bir kimsenin dini ifadeleri, emir ve yasakları, ibadet ve muamelata ilişkin uygulamaları algılama durumunun, dindar bir kimseninkinden farklı olacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle tüm bu ritüelleri, inanç ve yaşantıdan bağımsız olarak ifade etmekte kullanılan dilin de dini bir dil olmasından söz etmenin, ifadenin anlamını karşılamak bakımından, yerinde olamayacağı kanaatindeyiz.

Din Dilinin İndirgenmesi

Son yüzyılda Batıda ortaya çıkan analitik yaklaşım içerisinde cereyan eden, pozitivizmin devamı sayılabilecek düşünce akımlarından olan ve daha çok dil ağırlıklı analizleri ile ön plana çıkan mantıkçı pozitivizmin, özellikle din karşıtlığı temeline dayalı yaklaşımı, dini dilin anlaşılması ve yorumlanmasında daima dışlayıcı bir tutum

sergilemiştir. Mantıkçı pozitivistler ve bir kısım analitikçiler dini kavramlar üzerinde birtakım doğrulama ve yanlışlama testleri uygulamak suretiyle bu dilin metafizik unsurlarını ortadan kaldırmayı denemiştir. Kaldı ki bu felsefecilerin doğuş sebebi olarak gösterilen metafizik karşıtlığı (Ural, 2006: 13), antikçağdan beri gelen ve rasyonelleştirme olarak adlandırılan bir anlayışın son halkası olarak yorumlanmaktadır. Buna göre matematik ve geometri aracılığıyla fizik dünyanın rasyonelleştirilmesi adımı tamamlanmış olup son adım yani konuşma dilinin rasyonelleştirilmesi ayrı bir inceleme konusu olarak belirlenmiştir (Ural, 2006: 23). Yapılacak iş dil analizidir ve bu görevi üstlenecek olan bilimin adı felsefedir. Mantıkçı pozitivistlerin felsefeye yükledikleri bu yeni görev zamanla kendi içerisinde tepkilerin doğmasına neden olmuştur. İnsan hayatındaki varlığı reddedilemeyen olguların bu felsefecilerin kullandıkları doğrulamacı analizler ile elenmesi, özellikle teist filozoflar tarafından çok geçmeden sorgulanmaya başlanmıştır.

Analitik yaklaşımın önde gelen isimlerinden olan ve ilk dönem görüşlerinde mantıkçı pozitivistler ile aynı fikirleri paylaşan Wittgenstein, ikinci dönem düşüncelerinde, dini ifadelerin, bağlamlarından ayrılmasının hata olacağına dikkat çekerek her dilin kendi bağlamında kendi kuralları ile ele alınıp anlaşılması gerektiğine dair bir teori geliştirdi (Wittgenstein, 2000:24). Kullanım-anlam ilişkisine dayanan ve dil oyunları adı verilen bu teoriye göre dini dili anlamak onu bizzat kendi kuralları içerisinde değerlendirmekle mümkün olacaktır.

Mantıkçı pozitivistlerin, metafiziği tamamen saf dışı bırakan tutumları karşısında Wittgenstein'in bu yorumu dini dili anlamaya dair daha ılımlı bir yaklaşımı içermektedir. Ancak bu kez, Wittgenstein'in teorisini temel alarak ortaya çıkan dini dil yaklaşımları dini ifadeleri yeni bir tehditle karşı karşıya bırakmıştır. Zira dini ifadelerin anlaşılmasına dair geliştirilen teoriler dini dili belli birtakım alanlara indirgemeyi hedefliyordu. Ahlaki bir yaşam sürme, sonsuz yaşamı hak etme, belli törensel görevleri icra etme, belli bir yaşam tarzını kabul etme, Tanrı'nın tam anlamıyla içselleştirilmesi vb. yaklaşımları öne süren bu teorilerin her biri dini dilin belli bir fonksiyonuna işaret ederken diğer içerik ve fonksiyonları ile yapısal özelliklerini göz ardı etmiş görünmektedirler. Ya da daha iyimser bir değerlendirme ile gözden kaçırma hatasına düşmektedirler. Dahası dini dilin fonksiyonları için ortaya atılabilecek sonsuz sayıda nitelikten bahsedilse bile, içerisinde, metafizik unsurların, ilahi boyutların, Tanrı ve ahiret inancının yer almadığı bir dini dil teorisi mümkün olamayacaktır. Bu nedenle

son yüzyılda, bir takım kurallara bağlayarak ve bu dile belli birtakım fonksiyonlar yükleyerek din dili adıyla ortaya konan teorilerin dini dili ifade etmekten uzak olduğunu düşünmekteyiz. Kısaca, ortaya konan dini dil teorilerinin, dini dili temsil etme noktasında ne derece karşılık buluyor olduğu tartışılan bir durum haline gelmiştir. Bu nedenle dilin kullanımının, onun anlamına uygunluğu hakkında yapılacak bir değerlendirmenin, dilin ait olduğu ve etkisi altında kaldığı unsurları hesaba katılmasıyla ancak mümkün olacağı görünmektedir.

Dini İfadelerin Kullanımı

Dil, bir iletişim vasıtası olarak iletilmek istenene kültürel kodlarla son şeklini vererek mesajın, muhataba, doğru aktarılmasına aracılık eder. Dil, doğrudan doğruya bireylerin ve toplumların iç ruhunu aktarır (Altuğ, 2013: 17). Dil, içerisinde aktarılagelen kültürel zenginlikle yaşayan bir unsurdur. Bu noktada kültürel zenginlik dildeki zenginliğin, dildeki zenginlik de kültürdeki zenginliğin ve ilerlemenin göstergesidir (Akkaya, 2011: 17). Kültürel zenginlik hangi alanda ilerleme gösterdiyse o alana ait kavramların çeşitliliği de artar. Müslüman bir birey için “Tanrı” dendiğinde Allah, Hak, Halık, Mabud, Mevla, Rab, Yaradan gibi birçok isim çağrışım yapabilir. Sonra Müslüman, her biri farklı anlamlar yüklü bulunan birçok farklı isimlerle seslendiği bu Tanrı’nın, âlemi yarattığını, insanlara merhameti ile muamele ettiğini, insanı bu dünyada yarattığı gibi ahirette tekrar dirilteceğini ve yine bu Tanrı tarafından hesaba çekileceğini aynı anda hatırlar getirebilir.

Dil bir atıf çerçevesi oluşturmada temel belirleyicidir. Bu bağlamda kullandığımız kelime ve kavramlar, içinde yaşadığımız dünyanın anlaşılmasında merkezî bir unsur olarak görev üstlenir (Kuvancı, 2012: 127). Dolayısıyla her bir birey için dilin anlamı, yaşantısı boyunca dile yükledikleri ile örülerek büyür ve gelişir. Birey, kullandığı dilin anlamını, psikolojik yapısı (eğilimleri, zaafı, istekleri, korkuları), içinde yaşadığı kültürel ortam (gelenek, görenek, aile ve iş çevresi) ve eğitim (din eğitimi de dâhil olmak üzere hayat boyu aldığı her tür eğitim) ile kendisi doldurur. Bireyin hayatı dilin hayatıdır. Bireyin yaşantıları dili besler, büyütür ve geliştirir. Duruma göre yaşantılar bireyin dilini hırpalar, bozar ve hatta ölümüne neden olabilir, yani onu kullanmadığı için yok olur. Bu nedenle dil, bir topluluk içerisinde birey ile birlikte yaşayan bir özelliğe sahiptir.

Semavi dinlere mensup toplumlarda, dinlerin daha geniş kitleleri muhatap alıyor olmaları, mevzu bahis dinin, kendi dilinin ve söyleminin, yalnızca muhatapı

olduğu toplumda değil tüm dünyada yaygınlaşmasını kolaylaştırdığı değerlendirilmektedir. Örneğin Türk toplumlarında, Arapça kaleme alınmış her tür yazının (Arapçanın Kur'an dili olmasına istinaden) kutsal sayılması buna örnek olarak gösterilebilir. Bu örnek, toplumların, inandıkları dinin dilinin, üzerlerindeki etkinlikleri ile birlikte hâkimiyetlerini de göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Dini dil, toplumların yaşantılarının sözel kültürü olan, masallar, hikâyeler, atasözleri ve deyimlerine de dini bir hüviyet katarak, o toplumun, üzerine yükseldiği medeniyetin yapısına sirayet etmektedir. Benzer bir şekilde toplumu etkisi altına alan din kadar daha güçlü bir kuvvetten bahsetmek oldukça zor görünmektedir. Bu nedenle dini dil, öncelikle toplumun kendisine kattıklarıyla ve sonra da kendisinin toplum üzerindeki etkisiyle yaşayan bir dildir.

Yeni doğan ve henüz birçok duyu organını dahi kullanamadığı halde Müslüman bir bebeğin kulağına ezan okunması, Hristiyan bir bebeğin Kilisede kutsal su ile vaftiz edilmesi ya da Musevi bir bebeğe Sinagogda Tevrat okunması dinin insan hayatındaki etkinliğini ilk anlardan itibaren hissettirdiğini göstermesi bakımından önemli örneklerdir. Çevresinde olan biteni fark etmeye başladığı andan itibaren her birey, sürekli, olanlar hakkında bir takım sentezler yapar. Farkında olarak ya da olmadan, her davranışta ortak olan unsurları zihninde birleştirir. Bireylerin, başlangıçta taklit olarak kendi hayatlarına uyguladığı bu davranış biçimlerinin zamanla bilinçli davranışlara büründüğü, kimi bireylerde ise ilgi ve algı düzeylerindeki bireysel farklılıklar nedeniyle taklitten öteye gitmediğini kolaylıkla fark edebiliriz.

Dua için yöneldikleri Tanrı'ya seslendikleri isim; sevinç, üzüntü, heyecan ve korku gibi duygularını dışa vurmakta kullandıkları ünlemler; aile yaşantılarında ve insanlar arası ilişkilerde tabi olduğu dini ilkeler ve örnek aldıkları peygamberler, insanların hayatlarına hangi dinin ne derece nüfuz ettiğini açık bir şekilde ortaya koyar. Dini tabiiyet yine başlangıçta trajik bir biçimde, aileden gelen tek seçenekli bir durumu ifade ediyor olması itibarıyla bireyin belli bir dinin bütün uygulamalarını bütün boyutlarıyla bir paket program halinde edinmesi için ona önemli bir avantaj sağlamaktadır.

İbadet eden anne-baba ile akraba ve komşularının tavır ve davranışlarını sürekli olarak taklit eden bir çocuğun, önceleri, aynı ortamlarda kullanılan dilin, dini olup olmaması ile ilgili herhangi bir fikrinin olması beklenmez. Karşılaştığı bir insana

“selâmın aleyküm” diye hitap ettiğinde öncelikle dindarca bir davranış sergilemekten öte, babası ya da annesi gibi davranmış olmanın verdiği his ön plana çıkacaktır. Sünnet olduğunda Hz. Peygamberin bir emrini yerine getirmenin onurundan çok, atalarının “adam olmak”la ilgili tembihleri ile motivasyon bulacaktır. Bu tür örnekleri artırmak mümkündür ancak ortada duran şey, toplumun, dini uygulamaları nesiller arası paylaşma açarken bu uygulamaları kültürle çok iyi yoğurmuş olmasıdır. Bireysel tutumlardan sosyal ilişkilere tüm tutum, tavır ve davranışların şekillerini din ve sosyal hayatla iç içe olmuş kültürel yapılar belirlemektedir. Ancak bizim ön plana çıkarmak istediğimiz daha etkin öge, ağırlıklı olarak dindir.

Bireyin düşünce ve davranışlarının belirlenmesinde bireye ilk komutları veren dilin, diğer tüm öğelerin etkisiyle son şeklini almış olması birey için önceki kültürü bir bütün halinde hazır bulma konusunda önemlidir. Toplum tarafından bireye sunulacak olan dilin, dinî ya da seküler olması bireyin kullanacağı dilin niteliğini belirleyecektir. Diğer taraftan dilin dini olması her ifadeden birinin mutlaka dini literatüre ait kavramları taşıyor olması şeklinde anlaşılmamalıdır. Dini dilin yalnızca dini kavramlarla sınırlanması dini hayatın kapsamının dar bir çerçevede anlaşılmasına neden olabilecektir. Toplum, dini yaşantısına dair bir takım söylem ve eylemleri dini literatürün dışından kavramlarla da ifade edebilmektedir. Zira kavramı kavram yapan en belirgin öznelik, onun her türlü var olanın kimi zaman oluşabilmesine ama çoğunlukla da bilinebilmesine ilişkin bir çerçeve olmasında kendini göstermektedir (Çotuksöken, 2000: 26). Başka bir ifadeyle, dindar toplumun ve çevrenin kendi aralarında doğal olarak karşılıklı bir etkileşimle oluşturdukları yaşam biçimi de kullanılan dilin, dini anlamlar taşımasını sağlayabilir. Birey, birçok dini emir ve tavsiyeyi gündelik hayatının sıradan bir eylemi olarak da yaşantıya dönüştürebilmektedir.

O halde bizzat dinin kaynağı olan Tanrı, dinin insanlara tebliğinde rol alan peygamber ve tebliğin konusu olan din, din dilinin üç temel ögesi olarak karşımızda durmaktadır. Bu noktadan itibaren, vahye muhatap olan insan, yaşantısına katılan dini anlam ile söylem ve eylemlerine dini bir hüviyet kazandırmaya başlar. Burada din, dindar kimselere herhangi bir şey ifade etmek durumundaysa, kendisine inanılan ve ibadet edilen varlığın linguistik temsilin ötesinde olması gerekir (Koç, 1998: 91). Bu nedenle burada ortaya çıkan dili, dile yüklenmiş dini hüviyeti nedeniyle **dini dil** olarak ifade etmek, dinin dil üzerine etkisini ortaya koymak ve söylemin niteliğini

açıklamak anlamında daha doğru bir kullanıma işaret etmektedir. Diğer taraftan peygamberler aracılığıyla insanlığa iletilen, Tanrı'nın emir ve yasaklarını ihtiva eden ve insan hayatının tüm yönlerini kapsayan vahyin, ilahi bir vasıf taşıyor olması, bu dili kutsallaştıran en temel özelliktir. Ancak burada söz konusu sürecin, nihayetinde bir iletişim sürecini tasvir ettiği görmezden gelinmemelidir. Bu süreç Tanrı, peygamber ve insan arasında büyük ölçüde tek yönlü olmakla birlikte bir iletişim sürecine işaret etmektedir. Yine, ilahiyatçı ve filozoflar açısından bakıldığında da "Tanrı" kavramının kuramsal olarak önem arz edebilmesi için Tanrı'nın tüm öteki şeylerle şu veya bu şekilde bir ilgisinin olması gerekir. Bu, Tanrı'yı daha azametli veya daha az azametli kılmaz. Aksine, kutsallığa ilişkin olumlu tasdiki ve olumlu huşû uyandıran öteki özelliklerin O'na özgü kılınmasını mümkün kılar (Koç, 1998: 91). Bu anlamda burada söz konusu edilen dilin, **din dili** olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Sonuç olarak Batı'da, din dili ve dini dil diye ifade ettiğimiz bu her iki kavram ile ilgili olarak herhangi bir ayrım gözetilmediği, her ikisi için de dini dil anlamında "religious language" ifadesinin kullanıldığını görmekteyiz. Ancak dinin, sosyal ve kültürel hayat ile daha fazla iç içe olduğu, günlük hayatın akışında etkin rolünün daha fazla hissedildiği toplumumuzda bu her iki kavram, literatürde herhangi bir ayrıma tabi tutulmamış olmakla birlikte gündelik dilde farklı şekillerde kullanılmaktadır. İlmi ve felsefi bir çalışma alanı ve tartışma konusu olmak bakımından, vahiy dilinin "din dili" olarak ifade edilmesinin (Çağıl, 2008: 21) karşısında ya da devamında, bu dilin, inananların literatüründe tezahür ediş biçimini "dini dil" tabiri ile karşılamak mümkün görünmektedir.

KAYNAKLAR

- Akkaya, Mehmet. (2011), *Filozofça Dil Felsefesi*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Alston, William P. (1964), *Philosophy of Language*. New Jersey: Printice-Hall Inc.
- Altuğ, Taylan. (2013), *Dile Gelen Felsefe*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Braithwaite, Richard Bevan. (1971), "An Empiricist's View of the Nature of Religious Belief". *The Philosophy of Religion*. London: Oxford University Press, Basil Mitchell (ed.).
- Çağıl, Necdet. (2008), *Din Dili ve Mecaz*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çotuksöken, Betül. (2000), *Felsefi Söylem Nedir?* İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Donovan, Peter. (1985), *Religious Language*. London: Sheldon Press.

- Ferre, Frederick. (1999), *Din Dilinin Anlamı*. Zeki Özcan (çev.). İstanbul: Alfa Basın Dağıtım.
- Görgün, Tahsin. (2014), “Küreselleşen Dünyada Din Dilinin Yeri ve Dini Metinleri Anlama Sorunu”. *Din Dili Çalıştayı*. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Kur’an-ı Kerim Araştırmaları Merkezi (KURAMER). 25-26.04.2014. ss.177-203.
- Greisch, Jean. (1999), *Wittgenstein’da Din Felsefesi*. Zeki Özcan (çev.). Bursa: Asa Kitabevi.
- Koç, Turan. (1998), *Din Dili*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kuvancı, Cenân. (2012), *Din Dili Dil Oyunu mu?* İstanbul: İz Yayıncılık.
- Öner, Necati. (2013), *Dil Üzerine*. Ankara: Divan Kitap.
- Özcan, Zeki. *Dil Felsefesi I*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 2014.
- Rickman, H. P. (1992), *Anlama ve İnsan Bilimleri*. Çev. Mehmet Dağ. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Rossi, Jean Gerard. (2013), *Analitik Felsefe*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Schedler, Norbert O. (1974), *Philosophy of Religion-Contemporary Perspectives*. New York: Macmillan Pub.
- Uçar, Şahin. (2012), *Dil ve Felsefe*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Wittgenstein, Ludwig. (2000), *Felsefi Soruşturmalar*, Deniz Kanıt (çev.), İstanbul: Küyerel Yayınları.